

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ МОВНОЇ СИТУАЦІЇ ДНІПРОПЕТРОВЩИНИ

Чернова Л.Є. , Придніпровська державна академія будівництва та архітектури, к.ф.н., доцент каф. філософії і політології

Україна всі роки незалежності розколота приблизно навпіл, причому географічна межа розколу співпадає з соціально-політичними розбіжностями та геополітичними орієнтирами, що знову і знову підтверджується кожними загально національними виборами. Можна припустити, що за цим стоять не тільки протилежні ідеологічні погляди та політичні симпатії, але головне – культурно-мовні розбіжності.

Дніпропетровщина за географічним положенням скоріше відноситься до центрального регіону України, але по економічним, політичним, етно-національним характеристикам і соціально-професійному складові входить, а за окремими показниками лідирує, у промисловому південно-східному регіоні «Придніпров'я». Це не випадково, бо Катеринославська губернія була адміністративним та політичним центром для зараз самостійних південно-східних областей України (Запорозька, частини Миколаївської і Донецької областей).

Мовне питання є предметом жарких баталій на кожних виборах, але не стало ще основою реальної етнополітики держави та місцевих органів влади з рахуванням усіх його складових. Лунають думки що це надумане і штучно роздуваема тема, що реально ніякої мовної проблеми в Україні не існує. Дійсно, прийнятий 25.04.1992 «Закон України о національних меншинах» був признаний експертами Євросоюзу самим демократичним серед аналогічних законів пострадянських держав. А ще в рамках СРСР був прийнятий „Закон про мови, якими користуються на території України” від 29.10.1989р. Хоч його реалізація не була продовжена в окремих нормативних актах та програмах по розвитку мов національних меншин. Прийнятий пізніше «Закон про українську державну мову» вже був відступом від проголошених у попередньому Законі принципів рівноправ'я мов. Зрозуміло що мова більшості і титульної нації - головна. Бути

громадянином означає вжити користуватися державною мовою. Але програма реалізації даного Закону, яка відводила 10 років для переходові всій системи соціальної комунікацій: державних установ, СМІ і освіти на українську мову виявилася мало ефективною. Вона зустріла «тихий» опір громадян та працівників всіх установ у південно-східному регіоні, де проживає 55 % дорослого населення країни.

Дуже помилковим було пряме рахування та механічний перехід в українсько мовні або російсько мовні - дитячих садків, та шкіл відповідно кількості представників етносів за даними перепису населення, а у вузах цілком перевести викладання на українську, як і судочинство і ділові документи та листування всіх організацій. Але це є порушення 10 статті Конституції України й ігнорування того фактові, що **розподіл на етноси в країні не співпадає з розподілом України на мовні групи**. Теж співвідношення 70 на 30 переходить з одної ухвали до другої, відносно дублювання кінофільмів та мови теле, радіо віщання, без врахування регіональних особливостей етнічного складу і мовних практик.

У 2001р. у цілому по Україні, українцями собі назвали 77,8% мешканців (проти 72,7 % у 1989р.) і 17,3% назвали собі росіянами (проти 22,1% у 1989р., точніше було би писати руськими, бо росіяни - це всі громадяни Росії). Всі інші етнічні групи мало чисельні і дорівнюють від 0,6% до 0,1%, причому більшістю також російськомовні. Слід рахувати і регіональні особливості етнічного складу населення: у Криму мешкають 58,3% етнічних росіян і тільки 24,3 % серед мешканців Криму — українці (тут вони меншина). І навпаки, у Донецької і Луганської областях - етнічні українці трохи більш половини населення --56,8% і 58% відповідно; а в Одеської і Харківській областях українцями себе назвали 70% населення, у Дніпропетровської області - 79,1% назвали себе українцями (проти 71,6% у переписі 1989р.), а 17,6% назвали себе етнічними росіянами (проти 24,2% у 1989р.). Українці за етнічною приналежністю, дійсно являються національною більшістю, самим великим з корінних народів України, ще і титульною нацією. Це дає основу деяким

авторам оголошувати Україну моно національною державою з пропозицією закріпити цей статут у конституції. Так, Василь БАЛУШОК у статті в газеті «Дзеркало тижня» пише : «Окремі факти входження частини «корінних» етнічних територій певних сусідніх етносів до складу України винні бути ретельно досліджені, оскільки їх, якщо вони і були, не так вже і багато. Теж можна казати і про росіян на сході та півдні української етнічної території. (Вже вся сучасна територія держави проголошується етнічно українською - Л.Ч.) Якась, абсолютне незначна по відношенню з українцями, кількість російських (етнічних росіян-Л.Ч.) мешканців з'явилася на східно південних землях одноразово з українцями.»[1] Не будемо зараз занурюватися в дискусію з цього приводу, це справа істориків, але явно їде хитра гра на неоднотайності та наукової невизначеності самого поняття «нація», що серйозному вченому етнологу В.Балушоку добре відомо. У країнах давньої демократії прийнято вважати, що коли хоч 15% населення - представляє іншу етнічну групу зі своєю мовою (не титульної нації), тоді населення даної країни вважається гетерогенним, а його права повинні бути захищені. Одним з базових критеріїв для визначення етнічної приналежності може бути мова: материнська мова (за Канадським формулюванням), основна мова домашнього спілкування (за Швейцарським формулюванням). Але іноді мова не співпадає з етнічною самоідентичністю людини, що також треба брати до уваги при розробки мовної політики.

Згідно перепису України 2001р., значна кількість населення з різних етнічних груп рідною мовою вважає російську: у цілому по Україні 14,5% етнічних українців назвали рідною мовою російську, 92% кримських татар, 95% угорців і 92% румун і інше - тоді як тільки для 3,4% росіян рідною мовою є українська. У південно-східному регіоні кількість етнічних українців, які вважають рідною мовою російську, або віддають їй переваги в повсякденному спілкуванні та діловій сфері, - ще більше. Дослідження, яке провели студенти ПДАБА під керівництвом автора, у лютому-березні 2006р. перед виборами у Верховну Раду на тему « Потрібно лі надати російській мові статус другої

державної?» серед мешканців м. Дніпропетровську підтвердили дану тезу. Всього було опитано 320 осіб старше 16 років, квоти по статі та віку, за територіально районованою вибіркою.

Згідно результатам, 75% опитуваних ідентифікують собі українцями, 22,5% росіянами, що близько до даних перепису, так що ми вважаємо данні репрезентативними. Однак 38% всіх опитуваних проживають у змішаних гетерогенних родин, і це, на наш погляд, головне пояснення переорієнтування в українці з росіян при переписі 2001р. відносно 1989р., коли ще був СРСР. За цим фактом стоїть бажання бути частиною більшості, а ні меншини, яке завжди було присутнє. **Рідною мовою зараз вважають російську-56,5% всього масиву, 42,8% - українську і 0,5 % - обидві.** Причому, рідною мовою вважають російську - 44,5% етнічних українців; 94,4% росіян, а також 71,4% представників інших етнічних груп. Спілкуються в учбової або ділової сфері тільки російською 30,6%, в основному російською - 47,5%; тоді як тільки українською розмовляють-5,6%, в основному українською-15,3% опитуваних. Кореляція за етнічними ознаками показала, **що 72% етнічних українців мешканців Дніпропетровську спілкуються тільки російською або в основному російською в ділової сфері!**

Це пояснює чому 50% всіх опитуваних мешканців Дніпропетровська підтримують ідею другої державної мови, з яких 76% живуть на Україні всі життя, ще 5% давно приїхали жити на Україну, і лише 19%- менш трьох років назад переселилися з інших пострадянських країн. Ще 19% згодні з цією пропозицією, але з умовами. Але 28% опитуваних не підтримують цю ідею.

Коли була проведена кореляція даного питання (друга державна мова) з етнічною приналежністю респондентів, те були одержані ще більш вражаючі дані: так 78,3% етнічних українців і 83% росіян підтримали ідею офіційної двох мовності в Україні. Хоч 60% українців та 15% росіян закінчили українські школи. Причому, кореляція між позицією по центральному питанню теми і школою, у яку ходив респондент, - не значна, це може служити показником низького рівня освіти і слабкого володіння державною мовою вчителями

українських шкіл. Але головним фактором є мова (рідна, або на якій респондент розмовляв у дитинстві та зараз, і на якій він думає). Крім того, певна частина респондентів, які рідною мовою вважають українську, підтримали ідею офіційних двох мов (як правове і демократичне рішення вже існуючій ситуації) і навпаки, певна частка російськомовних респондентів (близько до 40%) не підтримали цю пропозицію. Вони вважають необхідним лобювання і преференції для української мови, яка зазнавала утисків і поки що не може на рівних конкурувати з російською мовою. Той же думки автор.

Так що поширенню домінування державної мови на сході та півдні України мішають «не чужинці» (як стверджують праворадикальні українські націоналісти) і не насильницька русифікація часів радянської імперії (хоч вона зіграла роль історичного чинника), але основне - це відсутність бажання етнічних українців, які представляють більшість і розуміють державну мову в достатній ступені, - переходити на українську мову. Це не робить з них зрадників або менш патріотичних, менш національно обізнаних ніж українці західної України. Корені проблеми, на наш погляд, лежать не тільки в політико-правовій площині, або історії, вони набагато глибше - на рівні ментальних установок і орієнтирів. Хоч студенти, які обрали самі дану тему для соціологічного практикуму, зазначали, що їх тривожить, що недосконале знання української мови може заважити їм у майбутньому: у кар'єрі на державній, дипломатичній, науковій або політичній службі. Алі вони вірять, що це можна подолати.

Крім відомих історичних колізій: входження України в чужі держави з їх домінуючий культурою, що також і збагатило українську культуру, важне значення для демократичної національно-мовної політики має **право вибору особистістю культури і мови**, у яких вона зможе максимально реалізуватися і розвиватися. Мова не просто засіб спілкування, це засіб мислення, засіб самоствердження почуттів, ідей і уявлень. Теорія культурно - символічного інтеракціонізму Д.Міда переконливо демонструє, що смисли і символи, втіленні в різних мовах, не співпадають (руська і російська мова - наприклад). Відмова від реальної сьогоденної соціальної практики багатомовності не буде

благотворною для України і може загальмувати розвиток науки, освіти, культурного обміну і інше, мова не обов'язково виступає фактором національної єдності і самосвідомості.[2] Проблема України як держави і етносу полягає в тому, що вона відноситься до «народів, яки запізналися» (термін Г.Федотова). Вона ще не пройшла шлях етнічної консолідації з субетнічних груп але вже настала наступна стадія - перехід на суперетнічний рівень інтеграції: громадянське політичного поняття нації для участі в світових процесах. Поглиблення однакості не посилить, не зцементує, а ще більш послабить Україну. Їй (народу і політикам) потрібно прийняти і оцінити ту реальну регіональну, культурну, мовну, соціальну й іншу різноманітність не як недолік, а як достоїнство і використовувати її.

Останнє питання: Виступає лі вимога надання російської мові статусу другої державної або офіційної на всій території України мудрим рішенням, яке поєднає розколоте суспільство? Вважаємо що ні. Так вважають і російське мовні респонденти, яки проти такої пропозиції. По перше, поки ще мовна практика в регіоні дає всім можливість навчатися, працювати і спілкуватися мовою найбільш зручною для особистості, хоча це може суперечити Законі України про державну мову, але при цьому зберігається права громадян, закріплені Конституцією і Законом про національні меншості. Крім того, гарантом такої практики і політики виступив сам Президент В. Ющенко у виборах 2004р. По-друге, ідея другої державної мови ніколи не буде підтримана західними і центральними регіонами України, де проживає 45% населення. Виходить знову і знову мова буде яблуком розбратові. По-третє, українська мова дійсно потребує підтримки і розвитку впровадження її в мовну практику в південно-східних регіонах, але не указами і заборонами.

Рішення даної проблеми могло б бути таким. Після проведення місцевих референдумів і прийняття Закону про мови нацменшин і нового Закону про українську мову, застосувати досвід Європейської хартії про регіональні мови. В окремих областях або містах, а також сільських районах (із грецьким, болгарським і тощо населенням) України ввести рівноправне використання в

діловодстві, судових справах, освіті і СМІ дві-три-чотири мови нацменшин і мови, які є найбільш розповсюдженими і використовувані мешканцями в даному регіоні. Правда, зараз такі спроби провести референдуми в Луганській області та Криму зустріло обурення в особі Президента.

Література:

1. В.Балушок. «Перевищила» лі Україна СРСР по кількості національностей?/ Дзеркало тижня від 18.10.05
2. Андерсон Б. Уявлені спільноти. Київ., - Критика., 2001., 272 С., див. також Майкл Уолцер. Про терпимість. Ідея - пресс., 2000., - 190с.

Анотація. В статі аналізується дуже актуальна для сучасної України проблема білінгвізму та статусу російської та інших мов нац.меншин. Наведені результати громадської думки на базі соц.опитування у Дніпропетровському регіоні. Дані рекомендації по рішенню мовної проблеми. Ключові терміни: мова, державна мова, мова нацменшин, мовні практики, регіональна різноманітність, багатомовність.

Опубліковано. Ж-л Грани , - №4, - 2006 г., с.99-101 (4стор. 10 шрифт)

